

Myšlení je hledáním jednoty

Nedávno vydal Karel Říha SJ svou zatím nejosobnější knihu Hledání středu. Především lyrické prózy v první části tohoto opusu mapují jeho život od roku 1943 až do současnosti. S pomocí mnoha metafor se snaží promluvit i o momentech niterných úzkostí a bolestného hledání. K této publikaci se proto stočil i náš rozhovor, ale otázky mířily k věcem, o kterých autor ve své knize pomlčel.

Co vás přimělo k rozhodnutí odhalit českému publiku, které zatím znalo jen vaše filozofické práce a překlady, své nejnvtřnější prožitky?

Opravdu jsem dlouho váhal, zdali mám tyto osobní zážitky vydat napospas. Potom mě však jedna příbuzná upozorňovala, že „svíčka už brzy dohoří“. Tedy jsem to poslal do nakladatelství, s nadějí, že to snad prospěje někomu, kdo kolísá, jako svědectví, že i v celibátu je možný krásný vztah k ženě, když její obraz je prozářen světlem Panny a Matky. Ale to je jen částečný motiv, vložený do svědectví o „životě nazíravém“, který se otevírá základním rozhodnutím (mravní konverzí): v něm jako by nám vzešel nový svět a prohloubil se smysl skutečnosti. Abych to řekl jedním slovem: všechny věci dostávají osobní tvář a mluví k nám velmi srozumitelnou řečí. To je moje základní zkušenost, o kterou jsem se chtěl podělit.

Byl jsem dvojnásobně překvapen reakcí na tento můj opovážlivý počín. První překvapení byla vstřícná a pohotová odpověď nakladatelství Trinitas a velmi pečlivá práce redaktorky. Druhé, s čím jsem nepočítal, bylo velmi malé pochopení toho živého nervu mého poselství v ohlasech, které mi došly: „Nic mi to neříká“. „Je to chmurné“. Ale také: „Je v tom veliké ticho“ aj. Toho posledního a podobných ohlasů si velice vážím. Jsou bratrské, sesterské duše, které se ozvaly – co krásnějšího si mohu přát?

Mám dojem, že některé momenty vašeho života jako by zůstaly stát stranou. A to navzdory tomu, že jistě musely být pro vás neméně významné. Nedožíváme se například mnoho o vašem vstupu do jezuitského řádu. Kdy jste se k tomuto kroku odhodlal a co vás vedlo k tak zásadní životní volbě?

Jakési pozadí nebo neurčitá dispozice k mému vstupu do jezuitského řádu byl na gymnáziu pocit, že podání českých dějin a literatury – pokud za války německé úřady tyto předměty vůbec nezakázaly – bylo jaksi záludně proticírkevní, či dokonce protikřesťanské (Machar, Vančura, Olbracht, a konečně nejvyšší autorita – Jirásek). Moji spolužáci to brali, a někteří potom snadno podlehli komunismu, já jsem se uzavřel ve svém vzdoru. Viděl jsem ovšem jako mladý člověk všechno černobíle, dnes bych více rozlišoval. Rozhodujícím motivem ke vstupu však bylo osobní setkání s P. Šilhanem SJ, který mi velmi imponoval.

Svou formaci jste zahájil v Československu, a to ve velmi pohnuté době. Mnoho jezuitů bylo v padesátých letech uvězněno nebo svůj život trávili v internaci. Řeholní život byl ilegální, církevní školy zrušeny a zakázány. Jak vzpomínáte na tuto dobu?

Kdosi kdysi vyjádřil mínění, že jezuita, který v tehdejší době nebyl ve vězení, by se musel stydět. To by padalo přímo na mou hlavu: nebyl jsem ani souzen, ani vyslýchán, pouze dva roky a dva měsíce internován. Potom jsem žil šestnáct let jako dělník. Nic ode mne nežádali, kromě tělesné práce, a já jsem zase nic nežádal od nich. Jednou mi tajemník církevního úřadu nabízel studium v Litoměřicích a já jsem to odmítl. Ukradli mi ovšem osmnáct neplodnějších let života.

Rok po svém kněžském svěcení jste emigroval a v roce 1970 ukončil teologická studia na univerzitě v Innsbrucku. Tam jste také po dvou letech nato obhájil doktorát. Jak jste toto prostředí vnímal?

Můj první a trvalý dojem v Rakousku byl: to je docela jiný svět – svobodný. Spolubratři nás přijali a starali se o nás, úřady byly vstřícné, lidé s námi tehdy ještě sympatizovali, v církvi však vznikaly různé proudy a napětí.

Celých dlouhých osmnáct let jste pak působil v duchovní správě v Rakousku. V druhé polovině tohoto období jste úzce spolupracoval s Vatikánským rozhlasem a českou kolejí Nepomucenum v Římě. Chápal jste to tehdy jako službu pro českou církev?

Byl jsem roku 1980 požádán, abych ve Vatikánském rozhlasu zastupoval jeden rok P. Čupra SJ, který měl dokončovat řádovou formaci. Když to rakouská řádová provincie, kde jsem byl aplikován, dovolila, považoval jsem to za svou povinnost. Poněvadž v domě skriptorů pro mne místo nebylo, octl jsem se trochu nechtěně v české koleji Nepomucenum. Ale s rektorem mons.

Vránou jsme si dobře rozuměli, a z jednoho roku se vyvinulo devět let. Vedle prací pro rozhlas a různých služeb pro české a slovenské bohoslovce jsem se také staral o uprchlíky z domova, kteří v Nepomucenu nalézali prozatímní útočiště.

Co vám běželo hlavou, když jste se vracel po tolika letech v zahraničí zpátky do vlasti?

Vracel jsem se do vlasti 8. června 1990. Bylo to něco, v co se jen málokterí odvažovali doufat. Nejvíce mě tehdy udivovalo, že všichni lidé mluví česky. Bylo to dojemné, stejně jako setkání se známými obzory krajín. Ale rodiče a bratra jsem mohl navštívit už jen na hřbitově.

Jako jsem nikdy nemíval stesk po domově, tak i tehdy mě napadaly spíše starosti. Těšil jsem se, že přijdu ke svému řemeslu – filozofii, kterou jsem měl přednášet na teologické fakultě v Olomouci, ale přišlo to tak nečekaně, že jsem na to byl málo připraven. Ale zvládl jsem to s pomocí skript někdejšího našeho Filozofického institutu v Děčíně, kde jsem studoval v letech 1948 až 1950. Toto pojetí filozofie v duchu transcendentálního tomizmu, které ostatně dále rozvíjeli někteří profesori v Innsbrucku, bylo stále ještě aktuální. Dnes bych k němu měl už trochu kritický postoj, začleňoval bych je do širších souvislostí.

Během několika let jste vydal pěknou řádku knih a překladů. K osobnostem, které vás nejvíc intelektuálně ovlivnili, patří bezesporu Maurice Blondel. Přeložil jste dokonce jeho základní dílo Filozofii akce. Čím vás tento myslitel zaujal? Je jeho přínos aktuální i pro dnešní dobu?

Základní intuice v díle Maurice Blondela (1861–1954) je tato: svobodné rozhodnutí otevírá horizont nových zkušeností. Jinak, filozofičtěji řečeno: akce a kontemplace se podmiňují navzájem. To však byla i moje zkušenost, jak jsem už řekl. Objev Blondela byl pro mne šťastné setkání s osobou a myšlením, které rozlišeněji podávalo a do důsledků rozvíjelo to, čím jsem i já žil. A k druhé otázce, čím je jeho myšlení aktuální pro dnešní dobu. Považuji je za svrchovaně aktuální jako alternativu k jednostrannému intelektualizmu (antickému, tomistickému či jakémukoli jinému), jenž zakládá pravdu na (konkrétně nedosažitelném) „archimedovském bodě“ identity myšlení a bytí v sebevědomí a je snadno napadnutelný postmoderní kritikou. Naproti tomu je základ blondelizmu širší, totiž cyklicky vzájemné určení poznání, chtění a bytí, které uniká relativizmu; tomu odpovídá i změněná definice pravdy:

Některé z publikací Karla Říhy, jichž je autorem nebo překladatelem
(Foto archiv)

oproti „abstraktní shodě rozumu a věci“ klade Blondel „konkrétní shodu mysli a života“. To je sice svou logikou daleko od tzv. filozofie života, ale přesto se stalo předmětem tvrdých střetů, např. i u nás ve Filozofické revue. Blondelovi to však umožňuje přehodnotit mimo jiné i Kantovu kritiku důkazů Boží existence. Bohužel je zájem o tuto filozofii konkrétna u nás příliš malý. Lépe je tomu na Slovensku. Přeložil jsem kromě Blondelovy doktorské disertace *L'Action* (1893; česky *Filozofie akce*) i malý výbor z tohoto díla jako snadnější uvedení, pod příznačným titulem *Logika činu* (nakladatelství Trinitas, 2002).

Podílel jste se i na překladu *Základů křesťanské víry jednoho z největších teologů 20. století Karla Rahnera*. Němčina tohoto autora je ovšem velmi obtížná, ve znamení nekonečných souvětí, krkolomných struktur a velmi neobvyklých neologizmů. Jak složité bylo převést jeho myšlení do češtiny?

Překládat teologické spisy Karla Rahnera je vlastně nemožné. Překladatel je postaven před alternativu: buď zachovat jeho složitá souvětí (Němci říkají: Schachtelsätze – věty vložené ve větách), a potom je to proti duchu češtiny, nebo je rozložit na řadu krátkých vět, a tím mizí charakter Rahnerova myšlení a ztrácí se i souvislost. Já jsem volil první možnost, lingvista (který měl

poslední slovo) druhou možnost. Šťastný jsem z toho nebyl. Přesto bylo první vydání v Trinitas rozebráno během jednoho roku. V druhém revidovaném vydání jsem po dohodě s lingvistou opravil některé terminologické nepřesnosti, ale charakter vět se už změnit nedal. Vděčnější práce je překládat Rahnerovy meditativní a spirituální texty. Tak vyšel půvabný spisek Slova do mlčení (rovněž v Trinitas).

Věnoval jste se také teologu Erichu Przywarovi a přeložil jeho stěžejní dílo *Analogia entis*. Nedávno jste vydal také knihu o jeho teologii exercicií. Můžete našim čtenářům tuto publikaci přiblížit?

Co je *analogia entis*? Je to pokus o řešení následujícího problému. Myšlení je hledání jednoty mezi pojmy a jim odpovídajícími věcmi. Bez jakékoli jednoty by se naše myšlení a v důsledku toho i naše osobnost a skutečnost sama rozpadly na spoustu nesourodých zlomků. Jsou však věci, které se neshodují jednoznačně v žádném společném znaku (obecném pojmu, kategorii): např. podstata a kvalita, kvantita jako základ mechanismu a činnost předpokládající svobodný vzmach.

Aristoteles a po něm scholastika řeší tento problém tím, že tyto pojmy jsou sice vypovídány v různém významu, ale přece ve vztahu k jednomu společnému, a to je pro Aristotela podstata jako jsoucno svébytné, kdežto ostatní jsoucna jsou závislá na podstatě. Toto řešení je nedostačující, jak upozorňuje Przywara: Existují totiž jsoucna, která jsou v polární opozici, tj. sama sebou, nemají ani žádný společný vztah k něčemu třetímu – např. tělo (podléhající přírodním zákonům) a duch (jenž je sám sobě zákonem) aj.; a přece tato jsoucna tvoří jednotu – např. v člověku – ovšem jednotu stále ohroženou, vztah bez vztahu, obsahující nepřeklenutelnou trhlinu a hrozící rozpadem.

V čem vidí Przywara řešení?

Řešení je podle Przywary v radikálním pojetí analogie, které už není na úrovni gnozeologické, nýbrž existenciální: povýšením na vyšší úroveň. To připomíná pojem *quod magis* (co více napomáhá) ignaciánských exercicií. V tom se patrně Przywara inspiroval, nalézal v tom strukturní princip veškeré skutečnosti a učinil to zpětně výkladovým principem teologie exercicií. Jeho hlavní dílo *Analogia entis* je nedocenené. Rahner prohlásil: „Pravý Przywara teprve přijde“, ale v dnešním rozpadu společenských svazků by bylo velmi potřebné.

Aplikací *analogia entis* – vedle principů čistě teologických – je velké dílo *Deus semper maior* (Bůh vždy větší). Je to dvoudílná teologie exercicií, čítá-

jící celkem téměř tisíc stran. Je to četba obtížná, ale fascinující. Udělal jsem stručnou interpretaci, která vyšla pod titulem *Bůh vždy větší* (nakladatelství Refugium, 2010). Nejsou to přednášky, nýbrž teologická reflexe. Ale vzali jsme to s jedním mladým knězem za podklad společných duchovních cvičení a on na závěr řekl: „Je v tom zvláštní krása, taková německá.“

Na čem v současné době pracujete? Na co se můžeme těšit?

Mám hotový překlad malého, ale obsažného dílka od Paula Archambaulta, týkajícího se hlavně Blondelovy pozdní tvorby, s názvem *Iniciace do Blondelovy filozofie* jako krátký traktát metafyziky. Neodvážuji se to však nabídnout nějakému nakladatelství, poněvadž tyto věci zůstávají ležet. Tak vlastně nemám ani motivaci k dalším podobným počinům. Moje literární texty *Hledání středu* jsem chápal jako v jistém smyslu testament. Tedy by logicky už nemělo následovat nic dalšího, i když jsem si vědom, a vědí to i moji přátelé, kterých si velice vážím, že moje brázda zůstává nedooraná. Už není ani síla, ani čas, ani pohoda k práci. A hlavní podmínka: aby nám Pán Bůh dal alespoň trochu radosti; bez radosti se nedá žít, tím méně pracovat.

Ptal se Jan Regner SJ

Karel Říha (*1923) po gymnáziu studoval teologii v Brně (1943–45) a na Lateránské univerzitě v Římě (1945–46), kde také vstoupil do jezuitského řádu. Po noviciátě na Velehradě pokračoval v letech 1948–50 ve studiu na řádovém Filozofickém institutu v Děčíně. V roce 1950 byl internován a v letech 1952–68 pracoval jako dělník v průmyslu, zemědělství a ve stavebnictví. V roce 1968 emigroval do Rakouska, kde na univerzitě v Innsbrucku dokončil studia teologie a dosáhl doktorátu filozofie. Mnoho let působil v duchovní správě v Rakousku a od roku 1979 býval po většinu část roku v Římě, kde mimo jiné spolupracoval s Vatikánským rozhlasem. Do vlasti se vrátil v roce 1990 a až do roku 2001 přednášel filozofii na CMTF UP v Olomouci. Je autorem mnoha knih a překladů.

